

Problema identității în spațiul frontierei. Reflecții asupra interdependențelor culturale româno-sârbe în Clisura Dunării*

Carmen Bulzan

Universitatea Ecologică din București

This article compresses some of the reflections upon the identity of the Romanian-Serbian frontier zone in the area called Danube's Gorge (Clisura Dunării). The questions I have asked myself about the social life in the Romanian and Serbian communities, located on both banks of the Danube (which marks the Romanian-Serbian frontier), derived from the sociological observations and testimonies of the inhabitants from the displaced villages that have been studied during 2005-2006.

The historical-geographical and social-economical conditions have granted the appearance of the acculturation process, expressed through language, religious (orthodox) practices, and attitudes towards values and so on.

Which are the rights granted to the Romanian and Serbian minorities by the territories' states on which they live? What is the future that awaits in matter of identity for this "ethnic isolated" communities? What other means of intercultural communication can appear in the actual context? These are some of the necessary questions in building up the project for trans-frontier development and education for European democratic citizenship.

* Nu am întâlnit o delimitare conceptuală identică în România și Serbia cu privire la termenul *clisură*. Deși DEX nu cuprinde acest termen, l-am găsit în *Dicționarul sârb-român și român-sârb*, București, Editura Teora, 1999 (autor Mirco Jivcovici), cu semnificația de *strâmtoare*. În literatura română de specialitate, termenul este sinonim cu Defileul Dunării cuprins între localitățile Baziaș și Vârciorova (Gura Văii), lung de 134 km. În literatura sârbă, termenul își respectă semnificația și prin el este desemnat doar tronsonul Dunării cuprins între localitățile Veliki Strbac și Haidučka Vodenica, având corespondent pe malul românesc între Dubova și Eșelnița, adică doar zona Cazanelor Mari și Mici. În lucrarea de față adoptăm semnificația inițială a cuvântului, oprindu-ne doar la satele din această zonă, pentru a releva și faptul că distanța între maluri, cea mai mică din întregul curs al Dunării, a favorizat derularea unor fapte și fenomene sociale specifice, inedite, între locuitorii de pe ambele maluri. Satele luate în studiu au fost cele care au cunoscut procesul strămutării (Eșelnița, Ogradena, Plavișevița, Tisovița, Svinița pe malul românesc și Brnjica, Dobra, Mosna, Golubinje, Tekija pe malul sârbesc), fiind excluse cele care nu intră în această zonă delimitată geografic și cele ai căror locuitori sunt de alte etnii decât sârbă și română (ex. Dubova, locuită în majoritate de peni, adică boemi din Cehia). Suntem convinși că multiculturalitatea din Zona Porților de Fier poate fi subiectul unui studiu mult mai amplu.

Introducere

A ne întoarce gândind asupra deja gânditului, precum ne îndeamnă Martin Heidegger, ca exercițiu al gândirii reflexive, se pare că este necesar nu doar pentru a înțelege, ci și pentru a acționa. Reflecția este necesară ca un principiu deontologic al muncii sociologului care, după documentarea și cunoașterea pe viu a faptelor, trebuie să le explice. Pentru aceasta are nevoie mai întâi să înțeleagă și apoi să se facă înțeles de ceilalți.

Reflecțiile referitoare la identitatea românilor și sârbilor din Clisura Dunării au fost generate de interogațiile la realitatea cărților și a vieții ca punct de pornire în cercetare, dar și în urma studiului realizat în perioada 2005-2006, în România și Serbia, împreună cu prof. Jovanka Božić (Serbia), cu tema: *Interacțiune și comunicare în satele strămutate din Clisura Dunării*. Grupul țintă l-au constituit comunitățile de români și sârbi din satele strămutate în urma construirii Hidrocentralei de la Porțile de Fier I (1964-1972).

Publicarea acestor reflecții apare ca o îndatorire profesională a sociologului, confruntat cu realitatea faptelor, ce cunoaște nu de dragul cunoașterii, ci pentru acțiune. Ele pot fi utile în delimitarea unor arii culturale, în stratificarea unor eșantioane în care aria culturală poate fi un criteriu de selecție. Totodată ele pot fi necesare celor care vor lua decizii într-un proiect intercultural de educație pentru cetățenie democratică europeană.

Frontiera dunăreană – un obstacol sau o șansă în comunicarea dintre cele două țări ?

Viața materială și spirituală a oamenilor în preistorie, deși foarte disputată din punct de vedere științific, reprezintă prin ultimele descoperiri în zona Clisurii Dunării o veritabilă încrucișare a lumii de atunci. Datorită cercetărilor întreprinse de Vasile Boroneanț (2000) și echipa sa suntem în măsură să reconstituim o imagine a unui mod de trai material și spiritual al strămoșilor noștri, al

acelor oameni care au populat aceste teritorii în intervalul secolelor XIV-VI a. Chr.

Spațiul Clisurii Dunării a permis dezvoltarea umană, bazată pe resursele tipice acestei regiuni – un ecosistem dotat cu o faună și floră și cu un climat care fac trecerea între spațiul egeo-anatolian și teritoriile balcanice, ponto-caspiene și central europene. Condițiile schimbătoare ale acestor factori decisivi au obligat omul la o adaptare progresivă nu numai biologică, dar și în ceea ce privește mentalitatea sa și mijloacele culturale, putința de a supraviețui și progresă. Lepenski Vir și Schela Cladovei, culturi paralele în această Zonă a Porților de Fier sunt mărturie că în acest spațiu au existat așezări umane cu o cultură materială și spirituală deosebită încă din perioada paleoliticului superior.

Mai aproape de formarea poporului român stau mărturie a trecerii legiunilor romane pe malul drept al Dunării, Tabula Traiana – inscripție pe piatră, în dreptul localității Haidușka Vodenica, ridicată în anul 100, înainte de primul război daco-roman (101-102) și urmele Podului lui Traian ale căror ruine pe ambele maluri se mai văd și azi, pod construit în 103-105, care avea să ușureze trecerea legiunilor romane înainte de cel de-al doilea război daco-roman (105-106).

Dunărea n-a constituit un obstacol între cele două populații de pe cele două maluri, ci o cale de legătură economică și de destin în lupta comună pentru supraviețuire împotriva atacatorilor. Ea a devenit un reper care delimitează Nordul de Sud, invocat adesea în argumentarea unor idei legate de formarea poporului român și a limbii române ș.a. Dar Dunărea apare și puternic mitologizată, un obstacol mental, o frontieră absolută, de netrecut într-un sens sau altul în mintea unor istorici. Întrebarea: *la Nord sau la Sud de Dunăre ?*, cuprinde în sine un arhetip: mitul frontierei naturale.

Încă din feudalismul timpuriu au pătruns în compoziția etnosocială și etnoculturală a poporului român și alte elemente etnice care s-au menținut și continuă și azi să conviețuiască în localitățile din Clisura Dunării. Aceste

elemente, denumite „izolate etnice” (conform Atlasului complex „Porțile de Fier” al Academiei R.S.R.), au fost: Ada Kaleh (turci), Eibental, Bigâr, Ravensca, Gârnic, Sf. Elena (boemi-cehi) și Sviña, Belobreșca, Radmina, Pojejena de Sus, Moldova veche, Liubcova, Măcești, (sârbi).

La începutul secolului al XIX-lea, odată cu consolidarea stăpânirii habsburgice, teritoriul de la Nord și Sud de Dunăre a fost populat de coloniști din alte părți ale imperiului: – cehi din Boemia și germani – sporind numărul lucrătorilor pentru obiectivele economice din aceste locuri: construirea căii ferate, canalizarea Dunării ș.a.

Faptele de viață socială de pe ambele maluri ale Dunării, cele relatate în lucrările unor cercetători în domeniul arheologic (Boroneanț, 2000) atestă încă din cele mai vechi timpuri, în acest spațiu, o intensă activitate economico-socială facilitată de Dunăre, fluviu care, deși devenit graniță între două state, România și Serbia, a favorizat mai mult decât a împiedicat interacțiunea și colaborarea între comunitățile de pe cele două maluri. Personalități istorice și culturale (N. Iorga¹, Tache Papahagi², Dimitrie Onciul³, P.P. Panaitescu, Ion Coteanu⁴ ș.a.), oameni de acțiune economică și umanitară (Miša Anastasievic⁵), prin opera lor științifică sau de viață, aduc mărturie în susținerea ideii de formare a poporului și limbii române la Nord și Sud de Dunăre, dar și de buna vecinătate într-un spațiu multicultural specific, datorat condițiilor istorice în care s-au format statele român, respectiv sârb.

Dunărea a fost martora atâtor fapte de viață individuale care au devenit sociale prin amploarea și semnificația lor atât înainte de 1989, cât și după, căci probleme precum: strămutarea satelor, micul trafic, trecerea frauduloasă a frontierei, embargoul impus Iugoslaviei au antrenat deopotrivă valori și atitudini, politici și strategii, comportamente umane.

Care sunt elementele ce definesc identitatea unui popor, a unui grup minoritar, a unui spațiu social ?

Problema identității în Clisura Dunării poate fi analizată din cel puțin două perspective:

1.a *colectivităților minoritare* din cele două țări, adică a românilor din Serbia și a sârbilor din România;

2.a *spațiului comunitar de pe ambele maluri*, care formează o identitate aparte, aceea a frontierei dunărene în Clisura Dunării.

Cine sunt românii (vlahii) de pe malul drept al Dunării ?

Deși nu există o bibliografie bogată în această problemă a vlahilor de la sud de Dunăre, și poate nici un interes de studiu al documentelor și nici cercetări sistematice de teren, constatăm din diverse surse⁶ că există tot soiul de explicații a unei realități încă învăluită, intenționat sau nu, în mister. Încercări de relevare a unor adevăruri poartă susținătorii ideilor în diverse planuri: al legendei (Roman și Vlahata), ideologic, științific, teologic ș.a.m.d. Interesantă este dorința de „asimilare” a vlahilor, fie de către greci, bulgari, sârbi, albanezi, fie de către români, invocând diferite argumente în susținerea ideilor. Un lucru este cert: această populație vorbește o limbă ne-slavă, o limbă latină și după cum susțin istoricii români, vlahii sunt români care vorbesc o variantă muntenească a dialectului daco-român.

Dacă limba, istoria, religia constituie elemente fundamentale în definirea identității, să dăm crezare așadar lingviștilor, istoricilor, teologilor. Demersul de cercetare al originii vlahilor de pe malul drept al Dunării este susținut de mărturiile arheologice, realitatea lingvistică și spirituală. El poate să releve adevăruri lăsate în umbră sau să corecteze interpretări nesatisfăcătoare. Vechimea unui document nu este un criteriu al verosimilității sale, precum nici o teorie doar pentru că cercetătorul provine dintr-o țară vest europeană sau transatlantică. Adesea astfel de

criterii sunt de neacceptat atâta vreme cât cunoașterea este lacunară, iar purtătorii ideilor sunt animați de intenții de a demonstra ceva anume. Diversitatea teoriilor, concluziile adesea contradictorii sunt rezultatul unor studii adesea fragmentare și monodisciplinare, ignorându-se tocmai caracterul interdisciplinar necesar într-o abordare științifică.

Problema este atât a surselor de informare, a celor care le utilizează, dar și a scopului pe care îl slujesc cei ce purced la o astfel de căutare. Rămâne să ne întrebăm în continuare: *care sunt sursele informării celor care emit teorii, au aceștia codurile și detașarea necesare unui astfel de demers, ce îi animă în această tip de lucrare? „Dezvăluirea” unor așa zise adevăruri nu cumva este un altfel de „învăluire” a acestora într-un mister dorit? Poate dacă această râvnă, de a cunoaște spre a demonstra ceva anume, s-ar îndrepta spre recunoașterea unei realități, ar fi de mai mare folos pentru acei locuitori, transformând o problemă de cercetare, într-una de viață.*

Cine sunt sârbii de pe malul stâng al Dunării ?

Se știe doar că populația este slavă, vorbind un dialect sârbesc, apropiat de graiul „Nisovschi Timocieeni” în care se regăsesc cuvinte românești, ungurești, turcești și chiar germane, datorită influențelor de-a lungul istoriei. Limba vorbită de locuitorii din Svinița este diferită de cea a locuitorilor din alte sate locuite de sârbi în Clisura Dunării (Liubkova, Pojejena, Belobreșca ș.a.) datorită enclavizării colectivității. În graiul amestecat sârbesc nu se întâlnesc doar cuvinte de origine română în construcția propoziției, ci expresii sau chiar amestec de fraze. Se începe în sârbește și se continuă exprimarea în limba română. Aceasta se face adesea în familie și pentru a ascunde mesajul. De exemplu, părinții sau bunicii obișnuiesc să vorbească în casă și românește pentru a nu înțelege copiii, care știu doar sârbește.

Unele documente apreciază că populația ar fi venit aici dinspre actualul teritoriu al Serbiei în timpul lui Leopold I, acum circa 250 de ani. Informația o dă protopopol sârb Slobodan Costić (1940), dar nu e susținută de documente autentice. Aceeași explicație este regăsită în documente și pentru minoritatea sârbă din România, nu doar pentru români, adică a migrației populației de la Sud la Nord de Dunăre, sau invers, din calea turcilor care își înăspriseră exploatarea și persecuțiile în acest spațiu. Istoria locuitorilor din satul Svinița (locuit în majoritate de sârbi) se pierde în legendă. Se spune că vechea vatră a satului Stara Svinica (Vechea Svinița) a fost abandonată datorită unei molieme (probabil ciumă sau holeră), iar noua așezare s-ar fi ales în locul unde una din cele trei pâini rostogolite de pe deal s-ar fi oprit.

Care sunt elementele care definesc identitatea unui român în Serbia ?

El este român (deși își spune vlah) pentru că vorbește limba română (doar o vorbește, nu știe să scrie!), este ortodox, are anumite tradiții și obiceiuri de sărbătoare, de consum, de relaționare etc. ce îl deosebește de *celălalt*, adică de românul din România și de sârbul din Serbia. Raportările sunt diferite. Față de românul din România îl deosebește tocmai diferența specifică pe care a dobândit-o din conviețuirea într-un spațiu „străin”: mentalitatea, modul de a vedea lumea românilor (dinafară!), viața socială a României, așteptările și percepția ajutorului din partea țării de origine etc.

Deși *limba* vorbită este de origine latină, graiul este amestecat. La acest „grai amestecat” au contribuit diversele forme de relaționare, precum: „micul trafic”, „embargoul” și alte procese comune (strămutarea satelor, trecerea frontierei etc.). Redăm în cele ce urmează exemple de „grai amestecat”, proveniența corectă din limba sârbă și contextul în care au apărut în interviurile realizate.

Sunt ceea ce n-am uitat ! Și iată ce nu au uitat românii minoritari din Spațiul Clisurii Dunării din Serbia.

Pentru a le respecta dorința, păstrăm anonime mărturiile acestora, indicând în paranteză: inițialele, sexul și vârsta.

Aici nu avem biserică, dar este la Golubăț și Dobra... Noi vorbim limba vlahă, nu înțelegem tot românește. Suntem aici de 500 de ani, dacă nu chiar de 1000. (M.P., B, 71 de ani)

În familie vorbim românește, dar la școală nu știu să scrie românește, nu i-a învățat nimeni. Nu cred că se va pierde limba noastră, deși nu știm să scriem. (S.D., F, 49 de ani)

Eu când am fost copil mic și apoi cu muiera mea n-am știut o vorbă sârbească. Am fost la școală un an de la 6 la 7 ani. Am mers să învăț sârbește. Pe urmă ne-am înscris la școală și mergeam 6 km până la școală,

patru ani. Sunt oameni de vârsta mea cu 4 clase. Mergeam cu bițiclele. Ai mei părinți au vrut să mă dea la școală, cei care nu au vrut, au rămas acasă. D-ai-a este multă prostie în Serbia. Nu ne-a fost baș pre bune.... Ei stalno ne-au spus că suntem români. Noi pentru ei nu suntem nici români, nici vlasi, nimic! La 1600 era Republica Vlașca... Cine sunt eu? ... Nu avem gramatică și nici nu știm să scriem românește, dar nici nu suntem sârbi... (S.D., B, 42 de ani).

Cu românii în perioada embargoului am învățat mai bine românește. Am învățat cuvinte ca: patent, șurubelniță, canistră, bidon, barcă, curent, benzină, târg, motor de barcă ș.a. (B.K., B, 45 de ani).

Tabelul 1. Cuvinte sârbești utilizate în „grai amestecat” în colectivitățile de români din Serbia (Clisura Dunării)

Nr. crt.	Cuvântul sârbesc (pronunție)	Cuvântul sârbesc (conf. dicționar)	Traducerea în limba română	Expresia în care a fost utilizat
1.	bagram	bagrem	salcâm	<i>Am pădure de bagram...</i>
2.	baș	baš	chiar, tocmai	<i>Nu ne-a fost baș bine...</i>
3.	baștină	baština	moștenire, patrimoniu	<i>La Lepenski Vir e baștina Europei!</i>
4.	beci	beci	Viena	<i>Am lucrat la Beci...</i>
5.	bioscop	bioskop	cinematograf	<i>Tinerișul nostru mergea la bioscop...</i>
6.	bițicle	bicicle	bicicleta	<i>Ne duceam la școală cu bițiclele.</i>
7.	brod	brod	vapor	<i>Am trecut cu brodu Dunărea.</i>
8.	budinc	pudinc	budincă	<i>Umplu crofnele cu budinc.</i>
9.	bucva	bukva	fag	<i>Am pădure de bucva...</i>
10.	capetan	kapetan	căpitan	<i>Capetan Misa se numește hotelul de la Donj Milanovac.</i>
11.	caznă	kazna	sanctiune, pedeapsă	<i>Ne prindeau ai voștri și ne dădeau caznă...</i>
12.	cătun	katun	sălaș	<i>Am cătun la munte unde îmi țin vitele</i>
13.	ciarape	čarape	ciorapi	<i>Ca dar de nuntă primeam ciarape...</i>
14.	cipcă	čipkă	dantelă	<i>Lucram cipcă...</i>
15.	cisto	čisto	curat	<i>Nu e baș cisto!</i>
16.	clisură	klisura	strâmtoare	<i>În Clisura Dunării...</i>

17.	colaci	kolač	prăjituri	<i>De praznic facem colaci...</i>
18.	core	kora	coajă, scoarță, foaie	<i>Cumpăr core să fac ghibaniță...</i>
19.	coșulie	košulje	cămașă	<i>Ca dar de nuntă primeam coșulie...</i>
20.	cotariță	kotarica	cotăriță	<i>Mă duceam cu cotarița la piață...</i>
21.	crumpir	crompir	cartofi	<i>Cumpăram crumpiri, iaia...</i>
22.	ceamaț	čamac	barcă, șalupă, ambarcațiune	<i>Am aici cemaț cu care pescuiesc...</i>
23.	dabome	dabogme	firește, desigur	<i>Era mai bine înainte, dabome.</i>
24.	dârjavi	država	stat	<i>Lucra la dîrjavi...</i>
25.	drugărițe	drug	camarad, coleg	<i>La șezătoare veneam drugărițele...</i>
26.	dvaiset godine	dvadeset godine	douăzeci de ani	<i>De dvaiset godine am învățat să-mi scriu numele...</i>
27.	farbă	farba	vopsea	<i>Torceam lâna și o vopseam cu vitriol și cu farbă.</i>
28.	farbar	farbar	vopsitor	<i>Luam farba de la farbar...</i>
29.	flașă	flașa	sticlă	<i>Puneam flașa cu apă în torbă și plecam la colibă...</i>
30.	gace	gaće	indispensabili	<i>Treceau Dunărea doar în gace...</i>
31.	gacițe	gaćice	chiloți (de damă)	<i>Ca dar de nuntă se dă gacițe...</i>
32.	ghibaniță	gibanica	ștrudel	<i>Duminica fac ghibaniță...</i>
33.	glavna	glavna	mare	<i>De la Biserică venea Glavna Ulița.</i>
34.	glista	glista	vierme, râmă	<i>Prind peștele cu glista...</i>
35.	god	nu apare în dicționar	de câte ori, de fiecare dată când	<i>Ce god a cătat fiecare... Când god am vrut, am trecut Dunărea...</i>
36.	hrast	hrast	stejar	<i>Am pădure de hrast...</i>
37.	iaia	jaja	ouă	<i>Dimineața prăjeam iaia...</i>
38.	jale	žalost	jale	<i>Ce jale-a mai fost la noi...</i>
39.	mala	mala	mică	<i>Când a fost mala târgovina...</i>
40.	mala gospoda	mala gospoda	sfânta Maria mică	<i>Pe 23 septembrie e Mala Gospoda...</i>
41.	marama	marama	basma	<i>Pe cap purtam marama...</i>
42.	mirnic	mirno	calm, liniștit	<i>Dunărea vine acum mirnic...</i>
43.	mora	morati	a trebui	<i>Mora da zivimo ! Mora tot țăranul să aibă tractor.</i>
44.	naftă	nu apare în dicționar	motorină	<i>De nu era România să ne dea naftă, muream...</i>
45.	Nemacica	Nemačka	Germania	<i>Am fetele la Nemacica.</i>
46.	opștină	opština	comună, comunitate	<i>Este presednic opștina.</i>
47.	pașoș	pasoš	pașaport	<i>Am căpătat toți pașoș...</i>

48.	peșchir	peškir	prosop	<i>Ca dar de nuntă se dădea : peșchir...</i>
49.	pigluie	pegla	fier de călcat	<i>Ne piglueam țoalele și mergeam la horă...</i>
50.	ploce	ploče	placă	<i>Vă pun o ploce cu vlaške pesme...</i>
51.	pojorât	požar	incendiu	<i>Pre câmp mare pojorât.</i>
52.	prașină	prašina	colb, pulbere	<i>Era pe drum înainte tot prașină...</i>
53.	preduzece	preduzeće	întreprindere	<i>Ne-a făcut preduzece casa.</i>
54.	presednic	predsednik	președinte	<i>E presednic la obștină...</i>
55.	prodavniță	prodavnica	magazin, prăvălie	<i>Ne-am dus în prodavniță și am luat toate cele...</i>
56.	răzumeam	razumeti (se)	a înțelege	<i>Românii se rezumeau mai bine cu noi decât cu sârbii...</i>
57.	roba	roba	marfă	<i>Lăsau roba la mine...</i>
58.	rogendan	rodjendan	aniversare	<i>Când e rogendan, facem tortă...</i>
59.	sanduc	sanduk	ladă, leagăn	<i>Sânducul era din tei, cu frambe...</i>
60.	sarme	sarme	sarmale	<i>Mâncăm de praunic sarme cu piparcă iute...</i>
61.	silă	сила	forță	<i>Apoi avea silă și le dădea în brucă...</i>
62.	slica	slika	fotografie	<i>Mă slicuiesc.</i>
63.	slovele	slovo	literă	<i>Noi nu făceam carte cu anu, ci cu săptămânile, ca să învățăm slovele.</i>
64.	snaga	snaga	forța, vigoare, putere, energia	<i>Mă doare toată snaga : burta, picioarele, mâinile...</i>
65.	spavacița	spavačica	cămașă de noapte	<i>Primeam la nuntă ca dar, spavacița.</i>
66.	stalno	stalno	mereu, continuu	<i>Ei stalno ne-au spus că suntem români...</i>
67.	strašno	strašno	îngrozitor, înspăimântător, cumplit	<i>Strašno a fost când treceau Dunărea ai voștri înot...</i>
68.	struia	struja	curent electric	<i>Ne-au spus că n-o să mai plătim nicicând struia...</i>
69.	sud	sud	tribunal	<i>Am fost la Sud.</i>
70.	șargarepa	šargarepa	morcov	<i>Se pune în tanir rimfleș, crumpir, șargarepa...</i>
71.	șlag	šlag	frișcă	<i>Umplu crofnele cu șlaf...</i>
72.	șolă	solja	ceașcă	<i>Lă dedeam o șolă de rachie...</i>
73.	ștap	štap	baston, băț, ciomag, undiță	<i>Pescuiesc cu ștap...</i>
74.	tanir	tanjir	castron de supă	<i>Aduc supă în tanir....</i>
75.	târgovina	trgovina	comerț, negoț	<i>Când a fost mali târgovina...</i>
76.	trampă	trampa	troc	<i>Noi cu românii făceam trampă...</i>

77.	țene	cena	preț	<i>Nu aveau țene...</i>
78.	ulița	ulica	uliță	<i>Era multă prașină pe uliță în sat...</i>
79.	unihop	unihop	dres	<i>Ca dar de nuntă se dădeau... unihop...</i>
80.	vașar	vașar	târg, bălci, iarmaroc	<i>Pe 2 august e vașar în sat....</i>
81.	voisca	vojska	armată, oaste	<i>După ce au terminat școala, s-au dus în voisca...</i>
82.	vune ciarape	vune čarape	ciorapi de lână	<i>Ca dar de nuntă primeam vune ciarape...</i>
83.	zaboravila	zaborav	uitare	<i>Mi-am zuitat. Zaboravila...</i>
84.	zaicin	zaičin	ulei	<i>Frig crofnele în zaicin.</i>
85.	zatvor	zatvor	închisoare, pușcărie	<i>Pe care i-a prins i-a băgat la zatvor.</i>
86.	znam	znam	știu	<i>Znam eu ? ...</i>
87.	zubar	zubar	stomatolog	<i>Aveam zubar în sat înainte...</i>

În 1970 a început să vină apa... Am început să facem casa în 1969. Înainte în sat a fost veselie multă. Duminicile ne îmbrăcam în costume lucrate la război. Aveam biserică... avem și acum, dar preotul vine doar la zile mari...

Nu vorbeam sârbește decât la școală. În familie vorbeam limba română... Copiii învață la școală să joace, jocuri populare : dudorca, joc de doi, joc de patru, stăra vlaina după muzică vlașcă. (S.D., F, 58 de ani)

Se vorbește mestecat aici. Așa e satul ! Eu sârbește am tănuț, dar aici am învățat românește. Nu știu să scriu românește. De dvăisiet godine am învățat să-mi scriu numele. Nu ne-a dat muma la școală. Noi nu făceam cu anu, ci săptămâni ca să învățăm slovele. Nu e bun fără școală... (J.D., F, 65 de ani)

În vremea turcilor, în 1804 când au plecat, aici se studia limba vlașcă în școli. Când ne-au numărat, eu m-am declarat Vlas. (R.J., B, 50 de ani)

Voi tare frumos tănuț românește... Fetele mele au mers la școală în România... (Z.K., F, 51 de ani).

De când a venit televizorul ne-am închis în casă. Nu mai sunt decât 3 cafenele. Nu mergeam în fiecare zi în cafenea. Duminica, cu pălăria în cap, mergeam la cafenea și beam rachiou, cafea, jucam cărți, biliard și tăifăsuam.

Ai bătrâni tănuțau cu copiii pe când încă nu aveam televizor și radio. Ai bătrâni au fost plini de povești. Tinerișul mergea la bioscop în Orșava... Cu voi am fost cuscri. De la Regina Maria care a fost soția lui Alexandru Karađorđević... (D.J., B, 69 de ani).

Religia, deși ortodoxă, se diferențiază prin practicile de cult datorită decalajului de două săptămâni între calendarul Gregorian (specific românilor) și Iulian (specific sârbilor). Participarea la aceleași tradiții și obiceiuri religioase desemnate prin aceleași cuvinte a facilitat înțelegerea interumană, sporind coeziunea colectivităților rurale. Valorile pe care le-a adus credința ortodoxă au fundamentat o conviețuire pașnică bazată pe respect și înțelegere, pe milă și compasiune față de cei aflați în dificultate, pe iubire față de aproapele, pe cinste și corectitudine. Aceste valori, transformate în principii de viață, se regăsesc în atitudinile locuitorilor români și sârbi. Sărbătorile cu dată fixă sunt decalate cu 13 zile, iar cele care se calculează (Floriile – o săptămână înainte de Paști, Paștele, Înălțarea – la 40 de zile după Paști, și Pogorârea Sfântului Duh – la 50 de zile după Paști sau 10 zile după Înălțare) respectă regula. Se remarcă însă aceeași tendință pe ambele maluri, a sărbătoririi ritualurilor religioase după ambele calendare.

Între tradițiile religioase comune se evidențiază : hramul bisericii, nașul bisericii, praznicul casei.

Hramul bisericii are loc în fiecare comună într-o zi de sărbătoare, diferită de la un sat la altul, fapt ce permite sărbătorirea hramului bisericii (care devine *Ziua satului*) împreună cu localnicii din satele învecinate. Obiceiul este întâlnit pe ambele maluri.

Nașul bisericii se alege anual și are următoarele îndatoriri : aduce la biserică de *Ziua hramului* un colac mare ce urmează a fi sfințit și un număr impar de castroane cu colivă. Preotul sfințește colacul și ridică floarea făcută din aluat de pe colac și cine ridică primul mâna, va deveni nașul bisericii în anul următor.

Fiecare casă își alege un *praznic*, de obicei ziua de cununie a tinerilor miri sau o alta, aleasă de părinții tinerilor, de nași, sau prin tragere la sorți de către tineri în ziua cununiei. Icoanele sfinților pictate pe tablă se trag la sorți, de trei ori, în prezența preotului. Dacă este trasă de trei ori aceeași icoană, sfântul respectiv devine ocrotitorul casei, dacă sunt trase icoane diferite, din cele trei extrageri se selectează una prin repetarea tragerii.

Demn de menționat este faptul că multe cuvinte specifice limbajului religios sunt de origine slavă. Am identificat următoarele cuvinte identice folosite în limba română și sărbă : agheasmă, anafură, apostol, bogda-proste, Blagoveștenie, clopot, dascăl, denie,

Tabelul 2. *Principalele sărbători în ritualul creștin ortodox*

Sărbătoarea	Calendarul Gregorian	Calendarul Iulian
Crăciunul	25 decembrie	7 ianuarie
Sfântul Ion	7 ianuarie	20 ianuarie
Sfânta Maria	15 august	28 august
Sfânta Maria Mică	8 septembrie	21 septembrie
Sfânta Parascheva	14 octombrie	27 octombrie
Sfântul Dumitru	26 octombrie	8 noiembrie
Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril	8 noiembrie	21 noiembrie
Alimpie Stîlpanicul	26 noiembrie	9 decembrie

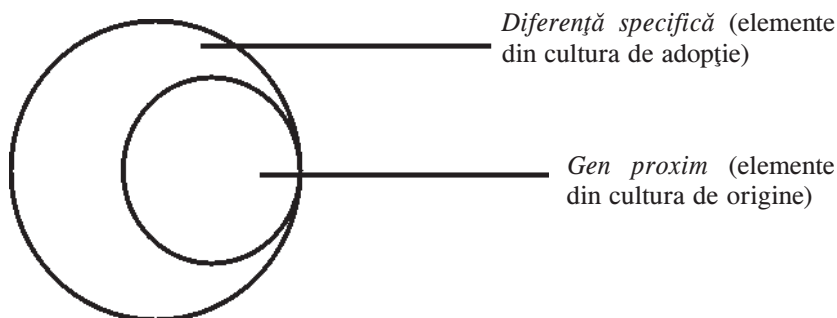

Figura 1. *Schemă de reprezentare a relațiilor dintre cultura de origine și cultura de adopție*

duh, duhovnic, idol, liturghie, molitvă, paras-tas, pomană, post, pravoslavie, praznic, psalm, rai, slavă, taina, utrenie, vecernie, vedenie ș.a.

Redăm în schemă logică relațiile de ordonare între cultura de proveniență (genul proxim) și diferența specifică datorată influențelor culturii în care s-au integrat (figura 1). Conținutul genului proxim este dat de elementele analizate, precum limba și religia, cu precizarea că acestea sunt fundamentale. Alte elemente identitare ar putea fi: tradițiile, obiceiurile de producție și consum, modul de trai, portul popular, creațiile populare și culte, mentalitățile etc. Diferența specifică ne apare ca un amestec de elemente în viața socială a colectivității vizând aspecte practice, cotidiene, civice, împrumuturi în ritualuri de sărbătoare etc.

Aculturația – un amestec creator ?

Fenomenul de aculturație în Clisura Dunării este rezultanta mai multor fapte de viață, fenomene și procese sociale care au marcat existența locuitorilor de pe cele două maluri ale Dunării. De la viața pe aceste teritorii încă înainte de Cristos până în vremea romanilor, când Dunărea a devenit liant al Nordului și Sudului marcând o zonă de interferență civilizatoare, de la fenomenele de dinainte de 1989, până în actualitatea zilelor noastre, frontiera ne apare ca o zonă de interferență socio-culturală cu valențe novatoare, neîntâlnite în alte spații. Trecherile de pe un mal pe altul au fost ale oamenilor, dar și a ceea ce au purtat cu ei, adică: limbajul, tradițiile, obiceiurile, modurile de viață etc. Aceste „trecheri” au produs devenirea socială, dar și culturală, căci și cultura își are dinamica ei. Devenirea s-a produs și din nevoie, dar și din dorință, oricum consimțită de ambele părți purtătoare ale culturii proprii.

Există cel puțin trei moduri de a privi fenomenul de acculturație.

O primă modalitate este încercarea de a reflecta la rezultatele unor cercetări de teren, ale *oamenilor de știință* făcute cu mijloace specifice științei, păstrând obiectivitatea analizei și explicării cauzelor care le-au pro-

pus, a tendințelor de evoluție. O ancorare în prezent, dar și în viitor. Dreptul, istoria, sociologia sau alte științe prezintă faptele din perspectiva științei, fără conotații ideologice sau politice.

A doua sursă a cunoașterii faptelor este oferită de *jurnaliști*. Ei relatează faptele așa cum s-au produs „azi”, din observații mai mult sau mai puțin veridice, sau din relatările corespondenților lor. Din titluri „șoc”, din presă sau TV, aflăm ce a însemnat „embar-goul” în Clisura Dunării sau ce a însemnat „trecerea frauduloasă a frontierei”⁷. Informația se adresează și inimii, nu numai minții, se caută senzaționalul, se urmărește și altceva decât obiectivitatea faptelor (să fie vandabil ziarul, să se asculte știrea la maximă audiență, să se obțină rating etc.).

Cea de-a treia modalitate ar fi aceea de a *asculta ceea ce relatează trăitorii acestor vremuri*.

Toate aceste trei modalități pot constitui surse de eroare, dar combinarea lor poate oferi măcar parțial adevărul.

Dintr-o perspectivă sociologică identificăm câteva elemente ale unei configurații identitare în zona de aculturație a Clisurii Dunării, demarcate, ca într-o relație de încrucișare, în care ceea ce este comun aparține ambelor culturi – *nucleu* – ca urmare a moștenirii unor obiecte de patrimoniu, sau a condițiilor geografice de care fiecare beneficiază, a unor realizări comune etc., și o *zonă de interferență* care cuprinde două straturi diferite: *asemănarea și amestecul creator*, ca urmare a fenomenului de aculturație. Ceea ce le diferențiază (*zona albă*) reprezintă specificitatea fiecărei culturi (din ce a mai rămas prin conservare).

Nucleu

- Dunărea – ca potențial energetic, piscicol, cale de transport, cale comercială ș.a.;
- Religia ortodoxă (lăcașuri de cult: biserici, mănăstiri);
- Obiecte de patrimoniu (Lepenski Vir, Tabula Traiana, Podul lui Traian ș.a.);
- Fapte de viață economică comună – ex. Hidrocentrala Porțile de Fier;

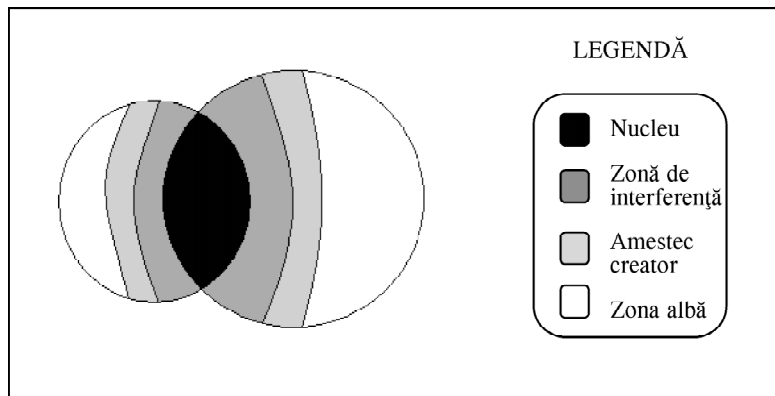

Figura 2. Reprezentarea fenomenului de aculturație (româno-sârbă) în zona Clisurii Dunării

- Fapte de viață spirituală comună – acțiuni culturale comune, parteneriate școlare, proiecte educaționale etc.

Zonă de interferență

Asemănare datorată condițiilor geografice, sociale, juridice și politice care au permis :

- Apariția și dezvoltarea unor ocupații devenite tradiționale : pescuitul, creșterea animalelor, apicultura, exploatarea pietrei ;
- Participări la fapte de viață socială comune : strămutarea, micul trafic, „embargoul”, trecerea frontierei din România în Serbia în perioada dinainte de 1989.

Amestecul creator

- „Graiul amestecat” întâlnit pe ambele maluri ;
- Preluări din latină/slavă a unor cuvinte devenite identice în ambele limbi (română, sârbă) ;
- Împrumuturi reciproce în creația artistică populară și cultă, portul popular, tradiții și obiceiuri.

Problema identității în spațiul frontierei mai poate fi abordată și din alte trei perspective :

- a. *cadrul legislativ* (național și internațional care stipulează recunoașterea diferențelor, a drepturilor și responsabilităților pe care

le au majoritatea și minoritatea dintr-un spațiu geografic) ;

- b. *strategiile guvernamentale* care pornesc de la recunoașterea (sau nu) a statutului unei minorități și își definesc strategiile pentru ca legea să poată fi aplicată ;

- c. *viața cetățenilor* care trăiesc în aceste teritorii.

Dacă prima perspectivă ne plasează în situația de a recunoaște că ambele state, România și Serbia, au prevăzute în Constituție o seamă de drepturi și libertăți pentru minoritățile care trăiesc pe teritoriile lor, cea de-a doua ne plasează în realitatea faptelor susținute de cifrele statistice ale recensămintelor (ele însele putând ascunde adevărata realitate dacă luăm în considerare că fiecare individ este, în statistici, ceea ce se declară).

Pornind de la recunoașterea pluralismului cultural, fiecare stat trebuie să creeze condiții proprii de a permite exprimarea, de a păstra și dezvolta această identitate într-un climat de toleranță și de dialog pentru a permite diversității culturale de a fi o sursă, ca de altfel un factor, nu de separare, ci de îmbogățire pentru fiecare societate.

Dacă acceptăm ideea că identitatea este ființa realității existente, *este ceea ce este*, atunci realitatea frontierei își are identitatea ei rezultată din identități multiple în inter-

acțiune. *Cum este* această realitate? Este identică cu sine însăși, adică unitatea identității constituie o trăsătură de bază în ființa realității existente. Este *co-apartenență, laolaltă*, dar și *sinteză unificatoare*; ne rămâne să vedem ce înseamnă „a aparține” și cu cine suntem în coeziune? Este în spirit sau în ființa muritoare? Se simt românii din Serbia mai aproape de românii din România sau de sârbii din Serbia? *Aproape-departe* devin repere ale unei identități de definit, poate nu atât de clare precum par.

Putem vorbi de identitate multiplă? Aparent este o contradicție în termeni, căci identitatea în viziunea aceluiași gânditor german, Martin Heidegger, este Unul, Același. A este A și nu $A=A$ căci egalitatea înseamnă cel puțin doi. Dacă notăm identitatea românilor cu A și cea a sârbilor cu B, atunci fenomenele sociale comune care le-au marcat viața reprezintă o constantă x, așa încât (Ax) (Bx). Ceea ce rezultă este (Ax) (Bx)=C observabil, diferit de A, respectiv B, și diferit chiar decât suma acestora prin diferențele percepțiilor lui x. Acestea sunt influențate de filtrul cultural, de evoluția istorică, socială și politică în care s-au dezvoltat cele două colectivități aparținând aceleiași etnii pe maluri/țări diferite.

Identitate și diferență

Din punct de vedere identitar, minoritățile aparțin colectivităților în care trăiesc (prin gândire, simțire, acțiune) mai mult decât colectivității de origine și acest aspect particular al Clisurii Dunării este dat de evoluția istorică a colectivităților devenite minoritare (!) și de orizontul așteptărilor. Foarte puțini își leagă viața sau viitorul copiilor de țara de origine, căci de multe generații s-au născut și au trăit în același spațiu încât patria devine locul nașterii și nu al unei co-apartenențe culturale, lingvistice. Putem vorbi astfel de identitate multiplă dacă ne referim la etnicitatea colectivității (spiritualitate, limbă, cultură), la cetățenia fiecăruia într-o colectivitate (civism, drepturi, obligații, acțiune socială etc.).

Care este noua configurație a identității într-o zonă de frontieră?

Dacă acceptăm ideea că identitatea unui popor este dată de cultura sa, ne putem întreba *ce se întâmplă cu aceasta în condițiile amestecului de culturi?* Interculturalitatea devine în contextul globalizării și a marilor procese contemporane (mondializarea, migrația, problema mediului, problema păcii și a războiului, a securității mondiale etc.) paradigma unei noi societăți în care „amestecul” se produce doar la nivelul a ceea ce este comun, păstrându-se specificitatea.

Caracteristicile psiho-sociologice ale minorității române din Serbia, regăsite și în structura matriceală a poporului român, ne apar într-o diversitate de configurații în funcție de contextul în care aceștia au trăit și trăiesc. Este interesant de comparat starea românilor din Voivodina cu a celor din Valea Timocului, diferențieri care relevă contexte diferite de manifestare. *Cum este posibilă o diferențiere atât de mare între două colectivități minoritare care trăiesc în aceeași țară?* Răspunsul nu este ușor de dat. Căci aceste forme de manifestare diferite, în aceleași condiții, ne determină să luăm în calcul nu doar calitatea mediului integrator, cât mai ales acțiunea factorului uman pentru afirmarea identității, și a sprijinului diferențiat pe care l-au avut colectivitățile de români din partea României. Românii din Valea Timocului nu știu să scrie românește, și nici foarte bine limba sârbă, așa încât deși vorbesc limba română în familie, o transmit oral copiilor, nu studiază la școală în limba maternă, iar pentru a intra la școală fac un an pregătitor de învățare a limbii sârbe.

Românii din acest spațiu nu sunt identificabili nici măcar prin numele ce-l poartă, căci au fost serbizate. De exemplu, Paul a devenit Paulović, Vladu – Vladić, Bucătaru-Bukatarević, Marcu – Marković, Ștefan – Stefanović, Pârvu – Prvulović, Sandu-Sandulović, Iorga – Iorgović etc.

Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, document al Consiliului Europei, semnat la Strasbourg la 1 februarie

1995, în art. 11 face referire la importanța numelui de familie și a prenumelui în limba minorității, ca un atribut al respectării identității de către fiecare stat care are pe teritoriul său minorități. Urmările altor timpuri trebuie corectate, iar acțiunile de respect reciproc trebuie să găsească și măsuri adecvate de recunoaștere.

Se poate vorbi astfel de o criză a mecanismelor de identitate? Realitatea satelor locuite de români în Serbia, mai precis în Clisura Dunării (Brnjica, Mosna, Golubinjie, Tekija ș.a.), este marcată de o criză a mecanismelor de identitate ale românilor, caracterizată prin fenomenul de alienare culturală, omogenizarea modurilor și concepțiilor de viață, o standardizare a modelelor. În acest context românii caută noi forme de adaptare, o nouă paradigmă de legitimare a individualității față în față cu socialul, ca și cu influențele externe. În absența cunoașterii limbii române (scris), a unor acțiuni menite de a se manifesta cultural ca o colectivitate diferită, a unor temeri de a se declara la recensăminte ca fiind români etc., este greu de vorbit doar de mediul integrator, ignorând și acțiunea celor care se integrează și sprijinul din partea României.

Configurația psiho-culturală a sărbilor din România, din Clisura Dunării (studiu pe cazul Svinița) apare într-o formă coerentă mult mai pregnantă, demonstrată și observabilă în viața socială a comunității: numele de familie ce îl poartă s-a păstrat (Petrović, Ianculović, Ivanović etc.), elevii învață la școală în limba maternă (câte o oră pe zi la ciclul primar și gimnazial), la biserica din sat se oficiază slujba în limba sârbă, în manifestările culturale, duminica și în alte zile de sărbătoare, tradiția și portul popular pun în evidență elementele identitare.

Noua configurație a identității rezultă din confruntarea sistemelor politice, sociale și culturale diferite (cele de origine și din teritoriile locuite). Atitudinile față de minoritate, resimțite altfel în cele două țări generează comportamente diferite, modificând însăși concepția depre lume și viață, psihologia persoanelor.

Accesul la realitatea în care trăiesc este diferit. Nu cadrul legislativ este cel care favorizează/împiedică manifestarea unor drepturi sau libertăți, ci o capacitate diferită de adaptare la noile realități în care trăiesc. În acest context, cultura apare nu doar ca o paradigmă identitară, ci ca un instrument de strategie politică. Aceasta conduce la asumarea din partea minorității a unor strategii specifice și măsuri de *recunoaștere* pentru a contracara tentativele de omogenizare. În același timp, fenomenul de omogenizare prin asimilare poate genera acțiuni individuale din interior, dublate de măsuri de sprijin din exterior. Noua configurație mondială, caracterizată prin puternice mișcări sociale, de mobilitate a unor segmente de populație, reclamă din partea decidenților (politicienilor):

- formularea unui cod etic-moral referitor la demnitatea persoanei (a se vedea și Declarația Universală a Drepturilor Omului);
- o profundă reflecție pentru a înțelege principiile de egalitate, echitate și solidaritate între toate ființele umane atât în aspirații, cât și în prefigurarea viitorului;
- recunoașterea pluralismului cultural, a modelelor de dezvoltare economică, politică, socială, contextele educative, modalități diverse de formare;
- o varietate metodologică de prevenire și stingere a conflictelor.

Problema identității, a diferențelor care relevă specificitatea minorităților în spațiul românesc/sârbesc ne obligă la a ne întreba și *ce este* (nu doar *cine este*) fiecare individ în acest spațiu multicultural?

- Fiecare este o *ființă umană*, adică *om*, înzestrat cu rațiune, cu gândire și simțire, identic cu sine, dar diferit de ceilalți prin elementele care îl fac unicat;
- Fiecare *fințează* ca *persoană* aparținând colectivității de origine, identificabil prin: limbă, religie, tradiții, obiceiuri, adică elemente fixate în tipare precum: latinitatea pentru români, slavismul pentru sârbi.
- Fiecare, *fințând* ca *cetățean* într-un spațiu de viață, are drepturi și libertăți, obligații etc.

Cum este posibil dialogul intercultural în societăți multiculturale ?

O explicație ar fi dată de *fundamentul etic al fiecărei culturi*, acele elemente comune care fac din cultură un mod de viață bazat pe valori. Ele constituie matricea, universalitatea. Construcția acestui edificiu al interculturalității se bazează pe valori, iar principiile sunt pilonii ce susțin această construcție. Ele sunt cuprinse în declarații și convenții internaționale, devin repere pentru acțiune comună.

Miturile fondatoare, baladele, legendele, poveștile, proverbele ș.a. sunt expresii ale identității culturale ale unui grup sau a unei societăți în ansamblu, pentru că ele fondează prin cuvânt, sau în expresie orală, înțelepciunea, tradițiile și obiceiurile, un mod de viață particular, rezultat în urma unor secole de existență. Civilizația, definită ca o manifestare a culturii, se regăsește la nivelul acțiunii colective și a comportamentelor individuale.

O altă explicație posibilă stă în *nevoia de comunicare, de a fi împreună, de solidarizare în acțiune* (mai ales în vreme de primejdie, de pericol pentru comunitate). Astfel de momente cruciale în existența comunităților din Clisura Dunării îl vor fi constituit războaiele de cucerire (romană, otomană), dominația Imperiului austro-ungar, și mai recent (în urmă cu 40 de ani) fenomenul strămutării satelor, ca urmare a construirii Hidrocentralei de la Porțile de Fier I. Au trăit procesul strămutării 24 de așezări pe ambele maluri, dintre care 16 (1 oraș, 2 târguri și 13 sate cu cătunele aferente) de pe malul românesc și 8 așezări (2 orașe și 6 sate cu cătunele aferente) de pe malul sârbesc.

Indiferent că erau români sau sârbi în spații străine a existat o solidaritate și coeziune în fața iminenței apelor, percepută ca o „fatalitate” căci acest proces i-a afectat deopotrivă, în urma unor măsuri administrative, politice în care nu au fost consultați (!).

Fiecare și toți împreună au fost obligați să-și demoleze casele, să accepte pierderea pământurilor de la Dunăre (grădini, terenuri arabile etc.), să-și mute cimitirele, să-și re-

construiască casele... Chiar dacă s-a câștigat economic prin construirea Hidrocentralei și creșterea confortului în gospodăria (apă curentă, canalizare, confort în locuință), regretele sunt prezente în destăinuirile locuitorilor de pe ambele maluri ale Dunării pentru : pierderea pământului ca unică sursă de existență prin agricultură, dramatismul situației de a distruge cu propria mână ceea ce generații au construit, fiind nevoiți să o ia de la capăt, pierderea unor obiceiuri, tradiții, locuri ale amintirilor, tinereții, atmosferă etc.

O altă explicație a posibilității dialogului intercultural constă în *dorința de a trăi bine*, în înțelegere și pace care înseamnă și compromisuri, și acceptare/respingere, păstrare/adaptare. Problemele „micului trafic”, ale „embargoului” au adus laolaltă oameni de pe ambele maluri într-un du-te-vino continuu de comercializare a unor produse care au adus prosperitate deopotrivă, într-un spirit al ajutorului nedisimulat, în care s-au legat prietenii pentru o viață, indiferent de limba pe care au vorbit-o, găsind și mijloacele de a se înțelege.

Ce valori și atitudini vor marca culturile în zonele de frontieră actuală în condițiile integrării europene ?

Nu este vorba de apartenența la un spațiu european al României și Serbiei, căci nimeni nu pune la îndoială apartenența acestor state la Europa, ci de apartenența de un alt tip care va facilita sau nu integrarea actuală în structuri organizaționale. Așadar, *ce criterii avem în vedere când vorbim de apartenența ambelor țări la spațiul european ?*

În primul rând, valorile care fundamentează cele două culturi, regăsite în matricea inițială a celor două popoare. Aceste valori, regăsite în comportamente observabile și probate în momente cruciale în existența fiecărui popor, ar putea fi enunțate succint : demnitate, libertate, iubire de țară până la sacrificiu, tenacitate, perseverență, îndârjire (caracteristici specifice sârbilor), dorință de

Tabelul 3. *Valori și atitudini*

Valori	Atitudini
Egalitate	<ul style="list-style-type: none"> - recunoașterea oamenilor ca ființe egale în fața legii, în drepturi și demnitate ; - respectarea diferenței și considerarea ei ca o bogăție și nu ca o sursă de conflict ; - afirmarea liberă a identității.
Libertate	<ul style="list-style-type: none"> - exprimarea libertății de opinie, gândire, conștiință și religie ; - manifestarea libertății de circulație ; - libertatea mass-media.
Respect	<ul style="list-style-type: none"> - respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ; - recunoașterea diferențelor ca o sursă de bogăție ; - manifestarea interesului pentru cultura celuilalt ; - crearea condițiilor (juridice, umane, materiale, financiare) de manifestare a diferențelor ; - favorizarea dezvoltării creației culturale ; - participarea la manifestări culturale ; - realizarea de acțiuni interculturale.
Solidaritate	<ul style="list-style-type: none"> - integrarea minorităților prin recunoașterea lor și crearea condițiilor de afirmare ; - favorizarea manifestării drepturilor și libertăților, indiferent de diferențele culturale, religioase, etc. ; - asigurarea participării cetățenești la problemele comunității ; - asigurarea accesului la educație, piața muncii, securitate socială, viață politică ; - manifestarea solidarității cu grupul/colectivitatea.
Toleranță	<ul style="list-style-type: none"> - a accepta și înțelege diferența ca o bogăție ; - manifestarea toleranței, compasiunii față de persoanele aflate în dificultate și cu nevoi speciale, a trăi empatic ; - a ajuta.
Coeziune	<ul style="list-style-type: none"> - a aparține ; - a acorda sprijin ; - a te simți bine împreună ; - a fi alături la bine și la rău.

libertate, patriotism, capacitate de adaptare, ospitalitate, dorință de comunicare și disponibilitate de a învăța mereu (caracteristici ale românilor).

Declarația mileniului adoptată de ONU în anul 2000 prezintă ca valori ale relațiilor dintre state în acest început de mileniu : egalitate, libertate, respect, solidaritate, toleranță. Aceste valori fundamentează și un comportament în relațiile interpersonale.

Care vor fi mecanismele ce vor avea ca fundament aceste valori ?

În primul rând contextul juridic internațional va genera mecanisme de reglementare a acestor raporturi. Declarația Universală a Drepturilor Omului stă la baza a numeroase Constituții căci ea oferă un cadru general etic și moral în care fiecare individ, indiferent de origine, sex, rasă, religie sau alte criterii

care îl diferențiază de celălalt, este egal cu ceilalți, ca ființă umană, în drepturi și demnitate.

Caracteristica principală a tuturor societăților cu puternice conglomerate de cetățeni străini este manifestarea unui nou tip de „rasism”, bazat nu pe diferențieri biologice, ci pe cele de ordin cultural-religios. Există o diferență între societățile multiculturale înainte de prăbușirea sistemului colonial, și cele actuale formate ca urmare a marilor transformări după 1989. Diferite sunt și realitățile multiculturale constituite în zonele de graniță în care frontierele au fost obiect al unor tratate politice și în care o bună parte de teritorii împreună cu populațiile lor au fost cedate de bună voie sau au intrat forțat în stăpânirea țărilor vecine. În aceste teritorii *problema drepturilor omului* este diferită de cea a populațiilor autohtone din fostele colonii sau ale imigranților actuali în Europa. Cum diferit se pune și în teritoriile de graniță, precum în cele din România și Serbia. *Continuitatea într-un spațiu sau numărul celor care trăiesc în acel spațiu este criteriul predominant în acordarea unor drepturi, recunoașterea lor și afirmarea identității ?*

Pentru un tratament uman, conform declarațiilor și convențiilor internaționale, al democratizării vieții, s-ar putea crea condițiile pentru coexistență pașnică prin :

- recunoașterea diferențelor și respectarea lor ;
- integrarea adecvată a grupurilor prin garanții de libertăți și responsabilități ;
- afirmarea diversității culturale, care reprezintă o bogăție și nu o sursă de conflict ;
- reafirmarea „binelui comun”, caracteristic unei societăți deschise, solidare, care respectă drepturile fundamentale.

Pentru a merge mai departe...

1. Ce configurație vor avea identitățile în condițiile globalizării ?
2. Care vor fi mecanismele emoționale ce vor declanșa atitudini de respect pentru diferență, comportamente prosociale etc. ?

3. Ce tip de educație pentru cetățenie va fi necesară pentru a conviețui în condițiile marilor provocări ale mileniului III ?

Concluzii

De la analiza documentară, la observație și interviuri cu locuitorii satelor din Clisura Dunării de pe ambele maluri, am ajuns la aceste reflecții cu privire la modul în care se manifestă drepturile și libertățile românilor/sârbilor în viața cotidiană. *Cui folosesc aceste adevăruri și reflecții asupra vieții minorităților etnice în colectivități multiculturale ?* Celor care vor să cunoască mai mult despre cum trăiesc românii din afara granițelor, cum trăiesc sârbii în România. Pentru factorii politici care vor să cunoască cum sunt puse în practică legile și acordurile bilaterale, convențiile și declarațiile internaționale la care sunt parte prin semnarea lor, ce mecanisme funcționează și ce ar trebui făcut pentru ca acestea să funcționeze, cum sunt respectate tratatele de bunăvecinătate și ce ar mai trebui făcut pentru ca ele să nu fie doar acte formale, fără acoperire în realitatea faptelor. Deși multe aspecte rămân în umbră, mai bine să trăim cu adevăruri incomplete decât să trăim cu un neadevăr. Unele întrebări pe care ni le punem și le-am pus și interlocutorilor noștri nu sunt întrebări retorice, ci ele așteaptă un răspuns din partea făuritorilor de destine. Dramatismul panoramic al faptelor sociale petrecute aici, în Clisura Dunării, cel puțin în ultimii 40 de ani (strămutarea satelor ca urmare a construcției Hidrocentralei de la Porțile de Fier I, „micul trafic”, trecerea frauduloasă a frontierei înainte de 1989, consecințele embaroului impus Iugoslaviei etc.) trebuie cunoscut, nu doar de cei care direct sau indirect l-au generat, dar mai ales de cei care îl află din aceste studii, pentru ca istoria să se repete în cele bune, altfel, să nu se mai repete...

Note

1. Nicolae Iorga susține că românii sunt urmașii întregii romanități orientale, iar cei de la sud de Dunăre, locuitorii dintre Timoc și Morava, alcătuiau legături între românii din Dacia Traiană și cei din Macedonia.
2. O problemă care a preocupat filologii români a fost aceea de a ști când și unde s-a format limba română. În lucrarea *Din epoca de formațiune a limbei române*, București : Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, Tache Papahagi scrie : „Filologia istorică română nu poate fi concepută decât admitând că odată cu încheierea sec. al VII-lea limba română era încheată definitiv și că poporul român s-a format în neîntreruptă continuitate teritorială în sudul ca și în nordul Dunării”.
3. Dimitrie Onciul formulează teoria admigrării, formarea poporului român petrecându-se atât la Nord, cât și la Sud de Dunăre, teorie susținută și de P.P. Panaitescu, amplificată de Nicolae Iorga.
4. Ion Coteanu, (1969). *Morfologia numelui în protoromână*, „Latina dunăreană s-a transformat prin sec. IV-VII în graiuri traco-romanice și durează până în jurul sec. al VIII-lea”, p. 22. Ion Coteanu, (1971). *Originile limbii române*, „româna s-a dezvoltat în sec. VI-VII într-un larg spațiu geografic, întins pe ambele maluri ale Dunării, din Dacia, până în nordul Greciei”, pp. 65-66.
5. Miša Anastasievic – o personalitate în viața economică socială și politică a Serbiei sfârșitului de secol XIX, care s-a remarcat și prin opera caritabilă de construire de biserici și școli în Serbia (Belgrad ș.a.) și România (Clejani ș.a.) în care se rugau și învățau copii proveniți din România și Serbia, dar și din alte țări. Acest exemplu de viață este o mărturie vie a posibilității înțelegerii și intercunoașterii între oameni care provin din culturi diferite.
6. *Jurnale de călătorie, studii fragmentare (arheologice, toponimice, lingvistice, etnografice etc.)*.
7. *Cazanele morții* – Români fugari, pieriți în Dunăre, în anii comunismului *Cazanele morții*. Sute de fugari români au pierit în Dunăre pe vremea comunismului, p. 3. Marina Constantinoiu, *Jurnalul național* – 16 mai 2005, Anul XIII, 3652. *Cazanele morții*. Români, căutați cu poliția și câinii în Iugoslavia răscumpărați cu vagoane de sare – Marina Constantiniu, *Jurnalul național* – 18 mai 2005, Anul XIII, 3654, 3. Sute de români, în gropi anonime din Serbia, *Cazanele morții*. Malul sârbesc al Dunării a ajuns mormânt pentru sute de români. Pe ei i-a plâns doar ploaia – Marina Constantinoiu, *Jurnalul național* – 30 mai 2005, Anul XIII, 3664, 4-5. Tehnici de trecere ilegală a frontierei la Dunăre. Îmbrăcați în glicerină, *Cazanele morții*. „Frontieriștii” români de care nu i-a păsat nimănui, de 15 ani încoace. Se ungeau cu glicerină ca să treacă Dunărea – Marina Constantinoiu, *Jurnalul național*, 31 mai 2005, anul XIII, 3665, 4-5. Cauza morții : libertatea. *Cazanele morții*. Drumul oaselor : Sip, Tekija, Milanovac, Kladovo. Aruncați în anonim – Marina Constantinoiu, *Jurnalul național* – 1 iunie 2005, anul XIII, 3666, 6-7. *Cazanele morții*. „Danubia”, monumentul de la Orșova. Omagiu frontieriștilor – Marina Constantinoiu, *Jurnalul național* – 2 iunie 2005, anul XIII, 3667, 6-7. Dispărut în Epoca de aur. Sunt sigur că trăiește – Mira Bălan, *Jurnalul național* – 3 iunie 2005, Anul XIII, 3668, 6-7. Și pe malul românesc al Dunării există cimitire ale „frontieriștilor”. Preferam să fim împușcați – Cristina Ștefănescu, *Jurnalul național* – 7 iunie 2005, anul XIII, 3671, 8. Mica Românie din pușcăriia Maribor – Cristina Ștefănescu, *Jurnalul Național* – 10 iunie 2005 Anul XIII, 3674. Pe Dan Cosma îl mai trec și-acum fiorii la vizionarea filmului „Reconstituirea”. Armata știe de ce. „Bilet spre libertate”. Pierdut. Îl declar nul – Marina Constantinoiu , *Jurnalul național* – 14 iunie 2005, 8-9.

Bibliografie

- Armbruster, Adolf, (1972). *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București : Editura Academiei.
- Bădescu, Ilie, Dungaciu, Dan. (1995). *Sociologia și geopolitica frontierei*, București : Editura Floarea Albastră.
- Boia, Lucian. (1998). *România – țară de frontieră a Europei*, București : Editura Humanitas.

- Boia, Lucian. (1998). *Jocul cu trecutul: istoria între adevăr și ficțiune*, București : Editura Humanitas.
- Boia, Lucian. (1995). *Mituri istorice românești*, București : Editura Universității.
- Boroneanț, Vasile. (2000). *Paleolithique superieur et epipaleolithique dans la zone des Portes de Fer*, București : Silex.
- Brezeanu, Stelian, Zbucnea, Gheorghe. (1977) Români de la Sud de Dunăre, Documente, București, 1977 în *Cuvântul românesc*, 266-268, ian. 1999.
- Bulzan, Carmen. (2002). Frontiera romană și semnificația ei în Europa modernă, în *Salve*, 1.
- Burada, Theodor. (1908). *O călătorie la vlahii din Kraina, Croația și Dalmația*, Iași : Progresul.
- Ciachir Nicolae. (1944). Vlahii sud-dunăreni în epoca modernă, în context sud-est european în *Cuvântul românesc* 217-218, iunie.
- Cionchin, Ionel. (1995). Vlahii din îndepărtatul răsărit al Europei, în *Cuvântul românesc*, 226, apr.
- Constantinoiu, Marina. (2005) Cazanele morții în *Jurnalul național*, din mai-iunie 2005.
- Coteanu, Ion. (1969). *Morfologia numelui în protoromână*, București : Editura Academiei.
- Coteanu, Ion. (1971). *Originile limbii române*, București : Editura Științifică și Enciclopedică.
- Cotoi, Călin. (2006). *Primordialism cultural și geopolitică românească*, București : Editura Mica Valahie.
- Cristea, Sandu Timoc. (1997). *Vlahii sunt români : documente inedite*, Timișoara : Astra Română.
- Cristea, Sandu Timoc. (1991, 1997). *Vlahii sunt români*, Timișoara : Editura Astra Română.
- Dinu, Arion. (1940). *Vlahii, clasă socială în voievodatele românești*, București : Monitorul Oficial și Imprimeria statului.
- Dragomir, Silviu. (1922). *Vlahii din Serbia în sec. XII-XV* (cetită în ședința publică a Academiei Române la 27 ianuarie 1922) București.
- Dragomir, Silviu. (2003). *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Iași : Do-MinoR 2001.
- Dungaciu, Dan. (2004). Români/valahii din Serbia-Muntenegru. Străinii de lângă noi. *Lumea*, XII, 5 (133), 38-40.
- Gherman, Ion. (coord.). (2003). *Români din jurul României*, București : Editura Vredea.
- Gherman Ion. (2001). *Români de peste granițe. Nevoi și perspective diferite în România liberă*. Aldine, 254-31, martie.
- Heidegger, Martin. (1991). *Principiul identității*, București : Editura Crater.
- Jivcovi, Mirco. (1999). *Dicționar sârb român și român sârb*, București : Editura Teora.
- Murnu, George. (1984). *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, București : Editura Academiei.
- Papahagi, Tache. (1985). *Din epoca de formațiune a limbei române*, București : Editura Științifică și Enciclopedică.
- Petrascovic, Jovan, Jovanovici, Dragoliub. (1998). *Dobra pe Dunăre*, Biblioteca „Hronike sela”.
- Stepanov, Liubonmir. (2006). *Uniunea sârbilor din România*, Timișoara.
- Șandru, Vasile. (1998). Români din Iugoslavia în *Dosarele istoriei*, 6, 22.
- Tomici, Mile. (2005). *Dicționar român-sârb*, București : Editura Academiei Române.
- Vasilescu, Gheorghe. (2000). *Biserica și spiritul național la românii din sudul Dunării*, Com. Romfest 2000, București-Sibiu, 11-15 oct.
- Vâlsan, George. (1996). *Români din Bulgaria și Serbia*, Craiova : Editura Scrisul românesc.
- Zbucnea, Gheorghe. (1998). Români timoceni în *Dosarele istoriei*, 6 (22).
- Zbucnea, Gheorghe. (1997). Români de la sud de Dunăre, Documente, București : *Cuvântul românesc* 271, iunie 1998.
- Zbucnea, Gheorghe. (2000). Sânge și lacrimi în spațiul iugoslav, în *Dosarele istoriei*, 3, București.
- Zbucnea, Gheorghe. (2002). *Români timoceni. Scurtă istorie*, Timișoara : Editura Mirton.
- Zbucnea, Gheorghe. (2000). *Autohtonism și continuitatea românilor timoceni*, București : Editura Universității.
- Zbucnea, Gheorghe. (2000). *Destinul istoric al românilor din dreapta Dunării*, București.
- *** *Constituția României*.

- *** Colecția ziarului *Adevărul*, perioada 1992-1995.
- *** Colecția *Jurnalul național*, mai-decembrie 2005.
- *** *Convenția cu privire la drepturile copilului.*
- *** *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*
- *** *Convenția-cadru cu privire la drepturile minorităților*
- *** *Declarația Universală a Drepturilor Omului*

Primit la redacție 2007